

Lwowskie lata Polskiego Związku Entomologicznego i entomolodzy lwowianie

Lvov years of the Polish Entomological Society
and Lvovian entomologists

Tadeusz RIEDL

ul. Witosa 5 m. 5, 80-809 Gdańsk

KEY WORDS: the Polish Entomological Society, history, Lvov, Lvovian entomologists.

Polski Związek Entomologiczny został utworzony 85 lat temu we Lwowie i tam działał do wybuchu II wojny światowej. Zrzeszał wtedy ponad 200 członków. Jego działalność naukową i organizacyjną dokumentowało własne czasopismo – Polskie Pismo Entomologiczne (PPE). Przedstawiciele Związku brali czynny udział w Międzynarodowych Kongresach Entomologicznych począwszy od 1925 roku.

Piśmiennictwo dotyczące przedwojennej historii Związku jest skromne. Pomijając cząstkowe sprawozdania z jego działalności publikowane w lwowskich, a więc przedwojennych tomach PPE, należy przypomnieć prace MROCZKOWSKIEGO (1971) i HADASIA (1998), wyczerpująco omawiające powstanie i działalność Związku we Lwowie i w okresie powojennym. Znacznie mniej wiadomości zawiera opracowanie STRAWIŃSKIEGO (1962) oraz dwie późniejsze prace (BRZEK 1995; RIEDL 1993); w pierwszej z nich Związkowi poświęcono zaledwie trzy zdania. Nieporównywalnie bogatsze jest piśmiennictwo na temat lwowskiej entomologii i lwowskich entomologów. Jest to ponad 50 publikacji wymienionych w opracowaniu „Polska entomologia we Lwowie” (RIEDL 1993), w którym mamy również wskazane najważniejsze prace oryginalne działających we Lwowie entomologów. O wielu z nich jest

także mowa w kolejnych opracowaniach z ostatnich lat (BRZEK 1994, 2007; DRAUS 2007; RIEDL 1996, 2002, 2006; SZEWAŁSKI 1993), a szczególne znaczenie ma praca zbiorcza „Almanach entomologów polskich XX wieku” (BUNALSKI, LIPA, NOWACKI 2001), cytowana dalej jako Almanach.

Poniżej przypomniana jest historia powstania i działalność Polskiego Związku Entomologicznego w jego okresie lwowskim, a więc w latach przedwojennych. Wyliczeni są również entomolodzy lwowianie. Wykaz ich zostaje utworzony i opublikowany po raz pierwszy. Obejmuje 32 osoby. Zgodnie z tendencjami właściwymi naukowemu pracom historiograficznym, jako lwowianie traktowane są tu osoby urodzone we Lwowie lub w jego okolicy, bądź tam zamieszkałe przed 1947 r. W wielu przypadkach zamieszczone zostają nieznane lub prawie nieznane fakty biograficzne. Dla 19 osób udało się ustalić miejsce zamieszkania we Lwowie; wskazane jest ono z zachowaniem przedwojennej polskiej nomenklatury ulic.

Niektóre skróty: AMW – Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie, PL – Politechnika Lwowska, UJK – Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, UWr – Uniwersytet Wrocławski.

Powstanie i działalność PZE w okresie lwowskim

W 1875 r. utworzono we Lwowie Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika wydające czasopismo „Kosmos”. 45 lat później, tj. w 1920 r. entomolodzy zgrupowani w tym Towarzystwie, pracownicy bądź współpracownicy przyrodniczego Muzeum im. Dzieduszyckich postanowili utworzyć przy lwowskim oddziale Towarzystwa Sekcję Entomologiczną. Byli to dr Jarosław ŁOMNICKI, dyrektor Muzeum, dr Adam KRASUCKI (od 1921 r. adiunkt Zakładu Ochrony Roślin Politechniki Lwowskiej) oraz absolwenci Wydziału Filozoficznego UJK – Jan KINEL i Jan NOSKIEWICZ, dwaj ostatni jako asystenci Zakładu Zoologicznego UJK w r. 1920/21.

13 XII 1920 r. w gmachu Muzeum im. Dzieduszyckich (Fot. 1) przy ul. Rutowskiego 18 (obecnie ul. Teatralna) odbyło się zebranie założycielskie, na którym Sekcja Entomologiczna została powołana. W Zarządzie Sekcji znaleźli się m.in. dr Jarosław ŁOMNICKI jako przewodniczący Zarządu, August STÖCKL (zastępca przewodniczącego), Jan KINEL (sekretarz) i Jan NOSKIEWICZ (członek Zarządu). Józef GROLLE, inż. Aleksander KOZIKOWSKI i dr Michał ŚWIĄTKIEWICZ weszli w skład Komisji rewizyjnej. Wśród pozostałych członków-założycieli Sekcji na wymienienie zasługują: prof. dr Benedykt FULIŃSKI, kierownik Katedry Zoologii i Anatomii Zwierząt PL, prof. dr Jan HIRSCHLER, kierownik Zakładu Zoologicznego UJK, dr Adam KRASUCKI i lepidopterolog inż. Jan ROMANISZYN.

Fot. 1. Muzeum im. Dzieduszyckich (the Dzieduszycki Natural History Museum)

Podczas drugiego Walnego Zebrania Sekcji w dniu 2 stycznia 1922 r. we władzach jej nie zaszły istotne zmiany, z tym, że zastępcą przewodniczącego, w miejsce przechodzącego do Komisji rewizyjnej Augusta STÖCKLA, został dr Michał ŚWIĄTKIEWICZ, a bibliotekarzem Jan NOSKIEWICZ, od 1922 r. etatowy pracownik naukowy i bibliotekarz Muzeum. Cały księgozbiór Sekcji pochodził z darów.

Już w 1922 roku ukazał się pierwszy tom Polskiego Pisma Entomologicznego. Redaktorem Pisma został Jan KINEL (Fot. 2), sekretarz Muzeum.

Ilość członków Sekcji z 16 w 1920 r. wzrosła w roku następnym do 30, a w 1922 r. do 85; wśród nich był mgr Tadeusz JACZEWSKI z Warszawy.

4 XII 1922 r. trzecie Walne Zebranie członków postanowiło Sekcję rozwiązać i w jej miejsce utworzyć samodzielne stowarzyszenie. Uchwaliło ono nazwę – Polski Związek Entomologiczny i wybrało jego pierwszy Zarząd oraz Komisję Rewizyjną. Zgodnie z usilnymi staraniami Jana KINELA, pierwszym przewodniczącym Zarządu został prof. dr Zygmunt MOKRZECKI z Warszawy. Obok prof. MOKRZECKIEGO w skład Zarządu weszli: dr Michał ŚWIĄTKIEWICZ (I zastępca przewodniczącego), dr Jarosław ŁOMNICKI (II zastępca), Jan KINEL (sekretarz), Józef GROLLE (skarbnik), Roman

Fot. 2. Dr Jan KINEL

KUNTZE (zastępca skarbnika), Jan NOSKIEWICZ (bibliotekarz). W Komisji Rewizyjnej znaleźli się prof. inż. Aleksander KOZIKOWSKI, dr E. MAZUR, inż. Jan ROMANISZYN. Siedzibą Związku pozostał Lwów.

Nowo wybrany Zarząd opracował statut Związku (5 I 1923) przekazując go do zatwierdzenia Wojewodzie Lwowskiemu. Zmieniany był on później dwukrotnie (1933, 1935).

8 I 1923 r. odbyło się w gmachu Muzeum im. Dzieduszyckich pierwsze Walne Zgromadzenie PZE. Nikt nie zakwestionował postanowień statutu. Uchwalono natomiast rozszerzenie działalności Związku w kierunku entomologii stosowanej, głównie badań nad ważniejszymi szkodnikami. Ustalono również wysokość składki członkowskiej.

Kolejne walne zgromadzenia zwoływane były we Lwowie regularnie każdego roku w styczniu, odbywały się zawsze w Muzeum i zawsze w poniedziałki, ostatnie miało miejsce w r. 1939. Ogółem było ich więc 17; zebrań miesięcznych odbyło się ponad 150.

Po śmierci prof. MOKRZECKIEGO (3 III 1936) przewodniczącym Zarządu został prof. inż. Aleksander KOZIKOWSKI.

W obsadzie funkcji w latach międzywojennych zmiany osobowe były nie-liczne, albowiem zastępcą przewodniczącego od 1923 r. był nieprzerwanie dr Michał ŚWIĄTKIEWICZ, a równocześnie z nim identyczną funkcję pełnili kolejno dr Jarosław ŁOMNICKI (do śmierci w 1931 r.) prof. Aleksander KOZIKOWSKI (do 1936 r.) i po nim doc. dr Tadeusz JACZEWSKI. Sekretarzem przez cały czas był dr Jan KINEL, od 1931 r. dyrektor Muzeum, a bibliotekarzem doktor i od 1937 r. doc. dr Jan NOSKIEWICZ.

Jak już wspomniano, Polskie Pismo Entomologiczne zaczęło ukazywać się od r. 1922, a więc I tom wydany został jeszcze staraniem Sekcji Entomologicznej. Redaktorem Pisma od początku był dr Jan KINEL; we Lwowie wydał 17 tomów (1922–1938), tomy 18 i 19 wydał po wojnie we Wrocławiu (1948–1950).

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych ilość członków oscylowała wokół 200 (1929 – 192, 1936 – 206), wśród niewymienionych dotychczas zwracają dziś uwagę nazwiska Janusza NASTA (Warszawa), Mariana NUNBERGA (Lwów), Stanisława SMRECZYŃSKIEGO jun. (Kraków), Jana STACHA (Kraków) i Sergiusza hr. TOLLA (Bydgoszcz).

Znaczenie i ranga Związku stopniowo rosły. Jest o tym mowa w warszawskim periodyku „Nauka Polska” (MAŃKOWSKI 1934), gdzie można przeczytać: „Żywą działalność wykazuje Polski Związek Entomologiczny z siedzibą we Lwowie...”. Członkowie i oficjalni przedstawiciele Związku uczestniczyli w Międzynarodowych Kongresach Entomologicznych, w szczególności w III Kongresie (Zurych, 1925), IV (Ithaca, USA, 1928). V (Paryż, 1931), VII (Berlin, 1938). Udział brali w nich m.in. prof. dr Ryszard BŁĘDOWSKI, poseł i senator RP, wiceprezydent m. st. Warszawy, dr Jan KINEL, prof. inż. Aleksander KOZIKOWSKI, dr Stanisław MINKIEWICZ, dr Jan NOSKIEWICZ, dr Stanisław SMRECZYŃSKI jun.

Jeszcze w 1924 r. Walne Zgromadzenie PZE zaleciło Zarządowi opracowanie poszczególnych grup owadów krajowych. Częściowa realizacja uchwały nastąpiła w latach 1927 i 1931, kiedy to ukazały się napisane przez lwowian przewodniki do oznaczania rzędów, rodzin i rodzajów: „Owady krajowe” (KINEL, KRASUCKI, NOSKIEWICZ 1927), wydane przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie oraz „Chrząszcze i motyle krajowe” (KINEL, KUNTZE 1931) wydane w Warszawie. Powtórne podjęcie tej uchwały w 1952 r. pozwoliło wydawać „Klucze do oznaczania owadów Polski”.

Entomolodzy lwowianie

- Anna ANASIEWICZ (ur. 1928), prof. dr hab. (Almanach:19), ul. Rappaporta 15.
- Józef DZIĘDZIELEWICZ (1844–1918), dr, czł. PAU (Almanach: 58).
- Maria GOOS (ur.1930), prof. dr hab. (Almanach: 66), Brzuchowice k. Lwowa.

- Jan HIRSCHLER (1883–1951), prof. dr (Almanach: 71), ul. Supińskiego 5. Na początku wojny zmienił narodowość na niemiecką i wyjechał do III Rzeszy. Po powrocie do Polski otrzymał wyrok 9 miesięcy więzienia i został pozbawiony godności członka PAU, tudzież honorowego członkostwa PZE. Pod koniec życia zatrudniony był w Instytucie Medycyny Morskiej i Tropikalnej w Gdyni.
- Antoni Władysław JAKUBSKI (1885–1962), prof. dr hab. (Almanach: 76).
- Stanisław KAPUŚCIŃSKI (1910–1991), prof. dr (Almanach: 85).
- Maria KARCZEWSKA (ur. 1928), doc. dr hab. (Almanach: 86), ul. Piłsudskiego 27.
- Stanisław KARPIAK (1920–1995), prof. dr hab., ul. Łyczakowska 97. Biochemik; liczne jego prace poświęcone były przemianom fosforowym u gąsienic zawisaków (Sphingidae). Był kierownikiem Katedry Biochemii AR we Wrocławiu.
- Jan KINEL (1886–1950), doc. dr (Almanach: 91-92), ul. Snopkowska 27. Doktoryzował się w UJK w 1923 r. (Fot. 3). Podczas wojny i okupacji ochraniał zbiory Muzeum im. Dzieduszyckich, po wojnie był pierwszym kierownikiem Muzeum Zoologicznego UW., gdzie przez 5 lat ratował

Fot. 3. Dyplom doktorski Jana KINELA

- Muzeum zabezpieczając i porządkując jego zbiory po olbrzymich zniszczeniach wojennych. W 35-lecie śmierci KINELA Muzeum otrzymało imię innego, czwartego z rzędu szefa.
- Weronika KORNALEWICZ (1942–2008), dr (Almanach: 98), Zimna Woda k. Lwowa.
 - Maria Krystyna KOŚCIELSKA (ur. 1927), dr (Almanach: 98), ul. Zadwórzkańska 11A.
 - Aleksander KOZIKOWSKI (1879–1956), prof. inż. (Almanach: 101-102), ul. Pijarów 57. Kierownik Katedry Ochrony Lasu i Entomologii Leśnej Politechniki Lwowskiej. W nocy z drugiego na trzeciego stycznia 1945 r. aresztowany przez przestępcze elementy okupacyjnej władzy radzieckiej we Lwowie i deportowany do Krasnodonu w Donbasie.
 - Adam KRASUCKI (1887–1951), dr (Almanach: 102-103). Adiunkt Zakładu Ochrony Roślin Politechniki Lwowskiej, następnie adiunkt Państwowej Stacji Botaniczno-Rolniczej we Lwowie.
 - Anna KRZYSZTOFOWICZ (1925–2006), prof. dr hab. (Almanach: 105).
 - Roman KUNTZE (1902–1944), prof. dr hab. (Almanach: 107-108). Docent w Katedrze Ochrony Lasu i Entomologii Leśnej Politechniki Lwowskiej. Zamordowany przez SS podczas Powstania Warszawskiego 22 sierpnia 1944 r.
 - Jarosław ŁOMNICKI (1873–1931), dr (Almanach: 120-121), ul. Nabelaka.
 - Marian Alojzy ŁOMNICKI (1845–1915), dr, dr h.c. UJK (Almanach: 121), ul. Nabelaka.
 - Jan NOSKIEWICZ (1890–1963), prof. dr hab. (Almanach: 142-143), ul. Kadecka 5C. Asystent Zakładu Zoologicznego UJK, nauczyciel w II Gimnazjum im. K. Szajnochy we Lwowie, bibliotekarz Muzeum im. Dzieduszyckich. Podczas okupacji niemieckiej, podobnie jak wielu uczonych lwowskich, pracował w Instytucie Badań nad Tyfusem Plamistym prof. Rudolfa WEIGLA.
 - Maksymilian SIŁA-NOWICKI (1826–1890), prof. dr. Nestor zoologii polskiej, autor prac z dziedziny systematyki i taksonomii motyli. Do gimnazjum uczęszczał we Lwowie. W 1863 r. uzyskał doktorat na Uniwersytecie Lwowskim i w tymże roku powołany został na katedrę w UJ. Zbiór NOWICKIEGO w Muzeum we Lwowie i częściowo w Krakowie.
 - Marian NUNBERG (1896–1986), prof. dr hab. (Almanach: 143-144). We Lwowie doktor i docent Politechniki Lwowskiej.
 - Gustaw POLUSZYŃSKI (1887–1959), prof. dr hab. (Almanach: 158), ul. Kochanowskiego 8. Docent Zakładu Zoologicznego UJK, potem kierownik Zakładu Parazytologii AMW.

- Tadeusz RIEDL (ur. 1933), prof. dr hab. (Almanach: 165), ul. Dwernickiego 12.
- Jan ROMANISZYN (1881–1945), inż. (Almanach: 166), ul. Listopada 93. Jego zbiór motyli znajduje się w Instytucie Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN w Krakowie.
- Włodzimierz ROMANISZYN (1910–1994), prof. dr (Almanach: 166).
- Edward SOŁTYS (1906–1992), mgr (Almanach: 181).
- Jerzy Ryszard STARZYK (ur. 1942), prof. dr hab. (Almanach: 185-186), ul. Małachowskiego 2.
- August STÖCKL (Almanach: 187), lepidopterolog publikujący prace faunistyczne w latach 1908–1928 w Kosmosie i w PPE. Zbiór STÖCKLA w Muzeum we Lwowie.
- Andrzej hr. SZEPTYCKI (1939-2008), prof. dr hab. (Almanach: 195), Dziewiętniki k. Lwowa – siedziba rodu SZEPTYCKICH, potem ul. Zielona 20. Był praprawnukiem Aleksandra hr. FREDRY, wielkiego polskiego poety i komediopisarza oraz bliskim krewnym gen. Stanisława SZEPTYCKIEGO, byłego Szefa Sztabu Generalnego WP i ministra spraw wojskowych.
- Romuald SZPOR (1916-1997), lek. med. (Almanach: 197-198).
- Andrzej SZUJECKI (ur. 1929), prof. dr hab., dr h. c. SGGW i AR w Poznaniu, członek rzeczywisty PAN (Almanach: 198-199), ul. Stryjska 42. We Lwowie był uczniem Szkoły im. Marii Magdaleny. W 1940 r. deportowany na nieludzką ziemię, skąd szczęśliwie udało mu się wydostać. Przez Iran i Indie dotarł do Północnej Rodezji, w 1947 r. powrócił do Polski.
- Michał ŚWIĄTKIEWICZ, dr (Almanach: 203). Lepidopterolog zbierający motyle w okolicach Lwowa i na Podolu. Odnośne artykuły publikował w PPE w latach 1922–1928. Część zbioru ŚWIĄTKIEWICZA w Muzeum we Lwowie.
- Jadwiga ZŁOTORZYCKA (1926–2002), prof. dr hab. (Almanach: 237), ul. Stryjska 36. Była córką profesora astronomii UJK Eugeniusza RYBKII.

Nawiązując do wyliczonych powyżej 32 entomologów należy przypomnieć, że ich badania faunistyczne przyczyniły się do pełniejszego poznania krajowej entomofauny, oni bowiem wykazali występowanie setek gatunków jako tzw. nowych dla fauny Polski (np. Marian ŁOMNICKI około 1300 gatunków chrząszczy). Równocześnie rezultatem badań taksonomicznych było odkrycie znacznej liczby gatunków nowych dla nauki, z których, według danych z początku lat dziewięćdziesiątych, 82 należą do fauny Polski. Są to w szczególności: 35 gatunków Mallophaga opisanych przez ZŁOTORZYCKĄ, 32 gatunki Protura i Collembola opisane przez SZEPTYCKIEGO, 5 gatunków Trichoptera odkrytych przez DZIĘDZIELEWICZA, 4 gatunki Lepidoptera NO-

WICKIEGO oraz po 3 gatunki Hymenoptera i Lepidoptera opisane odpowiednio przez NOSKIEWICZA i autora. To tyle, ale lwowianie nie powiedzieli jeszcze ostatniego słowa, choć najmłodsi z nich liczą 66 lat.

W ostatnich kilku miesiącach odeszli do wieczności śp. śp. Weronika KORNALEWICZ i Andrzej SZEPTYCKI. Zdążyli jeszcze ustnie przekazać autorowi informacje o swoich miejscach zamieszkania we Lwowie.

SUMMARY

The author reminds the origin and activities of the Polish Entomological Society in Lvov and provides a list of Lvov entomologists. The Society was established 85 years ago in Lvov and operated there until WWII.

In 1920 the entomologists grouped in the Polish Naturalists Society in Lvov decided to establish the Entomological Section. Two years later the Section's Plenary Meeting transformed it into an independent society: the Polish Entomological Society. In the meantime the Meeting accepted the statutes of the Society and appointed the first board. Professor Dr Zygmunt MOKRZECKI, Warsaw, was elected its first president and after his death, in 1936, Prof. Eng. Aleksander KOZIKOWSKI succeeded him.

Scientific activities of the Society were documented by its own press organ, The Journal of Polish Entomological Society issued since 1922. The first editor in chief was Dr Jan KINEL, who published 17 volumes until 1938.

The list of Lvov entomologists is provided for the first time. It contains 32 names, including Jan NOSKIEWICZ, Maksymilian SIŁA-NOWICKI, Marian NUNBERG, Andrzej SZEPTYCKI, Andrzej SZUJECKI and Jadwiga ZŁOTORZYCKA. For 19 of them their former addresses in Lvov are included.

PIŚMIENNICTWO

- BRZEK G. 1994: Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca. Wyd. Lubelskie Nowe, Lublin. 200 ss.
- BRZEK G. 1995: Lwów i Wilno. O dwu zgaszonych w 1939 roku ogniskach polskiej zoologii. Lubelskie Tow. Nauk., Lublin. 156 ss.
- BRZEK G. 2007: Historia zoologii w Polsce do drugiej wojny światowej. Aktualizacja i uzupełnienia: Jerzy PAWŁOWSKI i Tomasz MAJEWSKI. PAU, Rozpr. Wydz. Przyr., Kraków, 2: 1-465.
- BUNALSKI M., LIPA J. J., NOWACKI J. (red.) 2001: Almanach entomologów polskich XX wieku. Wiad. entomol., 20, Supl.: 1-240.
- DRAUS J. 2007: Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Księgarnia Akademicka, Kraków. 328 ss.

- HADAŚ T. B. 1998: 75 lat Polskiego Towarzystwa Entomologicznego. Część I. Geneza i działalność Polskiego Związku Entomologicznego do końca roku 1951. *Wiad. entomol.*, **17**, Supl.: 5-50.
- KINEL J., KRASUCKI A., NOSKIEWICZ J. 1927: Owady krajowe. Przewodnik do określania rzędów, rodzin i rodzajów. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Lwów. Zesz. 1 – tekst, VII + 328 ss., Zesz. 2 – tablice, 63 tabl.
- KINEL J., KUNTZE R. 1931: Chrząszcze i motyle krajowe. Przewodnik do określania rodzin i rodzajów. Komitet Wydawn. Podręczn. Akad., Warszawa. Zesz. 1 – tekst, VIII + 230 ss., Zesz. 2 – tablice, 63 tabl.
- MAŃKOWSKI T. 1934: Życie naukowe współczesnego Lwowa. *Nauka Polska*, Warszawa, **19**: 134-174.
- MROCZKOWSKI M. 1971: Krótki rys historii Polskiego Towarzystwa Entomologicznego. *Pol. Pismo ent.*, **41**: 713-722.
- RIEDL T. 1993 (1992): Polska entomologia we Lwowie. *Wiad. entomol.*, **11** (4): 235-252.
- RIEDL T. 1996: *We Lwowie. Relacje*. Sudety, Wrocław. 190 ss.
- RIEDL T. 2002: *Lwów w pamięci i fotografii*. Sudety, Wrocław. 396 ss.
- RIEDL T. 2006: *Chodząc po Lwowie*. Bernardinum, Pelplin. 329 ss.
- STRAWIŃSKI K. 1962: 40 lat zrzeszenia entomologów polskich. *Pol. Pismo ent.*, Ser. B, **1-2** (25-26): 7-19.
- SZEWAŁSKI R. (red.) 1993: *Politechnika Lwowska 1844–1945*. Wyd. Politechniki Wrocł., Wrocław. 577 ss.